

BEATA PASTWA-WOJCIECHOWSKA

Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych, Instytut Psychologii
80-309 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4
e-mail: psybpw@ug.edu.pl

MARIA KAŻMIERCZAK

Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych, Instytut Psychologii
80-309 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4
e-mail: psymk@ug.edu.pl

MAGDALENA BŁAŻEK

Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych, Instytut Psychologii
80-309 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4
e-mail: psymb@ug.edu.pl

**EMPATIA A POSTAWY WOBEC PRZEMOCY
– DONIESIENIE Z BADAŃ***

Abstrakt. W prezentowanym artykule opisano związek między trójwymiarowym modelem empatii a postawami wobec przemocy. W badaniach wzięło udział 575 osób (356 kobiet i 199 mężczyzn). Uczestnicy badania wypełniali trzy kwestionariusze: Kwestionariusz postaw wobec przemocy, Kwestionariusz postaw wobec przemocy w bliskich związkach oraz Skalę Wrażliwości Empatycznej (SWE) mierzącą: przyjmowanie perspektywy, empatyczną troskę i osobistą przykrość. Wyniki badania wskazują na istnienie związku między empatią a postawami wobec przemocy, przy czym Przyjmowanie Perspektywy i Empatyczna Troska są skorelowane ujemnie ze ogólnym wynikiem skal postaw wobec przemocy, zaś Osobista Przykrość dodatnio. Badania wskazują też na istnienie różnic płciowych – skłonność mężczyzn do przyjmowania cudzej perspektywy zdaje się silniej korelować z ich postawami wobec przemocy w życiu społecznym niż to ma miejsce wśród kobiet. Przeprowadzone badanie pozwala sądzić, że trójwymiarowy model empatii może pogłębić naszą wiedzę o postawach wobec przemocy w szerszym kontekście społecznym i w bliskich związkach.

Słowa kluczowe: empatia, postawy, przemoc.

* Opis projektu badawczego i fragmentaryczne wyniki badań z udziałem części osób badanych zostały zaprezentowane podczas XXXVII CICA International Conference on Conflict and Aggression, Zielona Góra 2014.

1. WPROWADZENIE

Zagadnienie postaw wobec przemocy jest w porównaniu z problematyką zachowań agresywnych rzadko omawiane w literaturze przedmiotu, choć stanowi silny predyktor tego typu działań, a w tym czynnik ryzyka zachowań przestępczych (m.in. Anderson, Bushman, 2002; Mills, Kroner, Hemmati, 2004). Jako jedna z cech ujemnie związanych z agresją wymieniana jest ponadto empatia (por. Davis, 2001), silnie łączona choćby z rozwojem moralnym (Hoffman, 2006). Przegląd badań dokonany przez Flood i Pease (2009) prowadzi do wniosku, że osoby o bardziej pozytywnych postawach wobec przemocy wykazują mniejszą empatię wobec ofiar, popierają stosowanie słabszych kar dla sprawców czy rzadziej zgłaszają naruszenie prawa na policję. Wciąż jednak widoczny jest brak badań nad znaczeniem dyspozycyjnej empatii dla przejawiania określonych postaw wobec przemocy i z tego względu niniejszy problem został zanalizowany w prezentowanym badaniu własnym.

W ogólnej perspektywie, w literaturze przedmiotu empatia definiowana jest jako zespół emocjonalnych reakcji na cudzy stan, związanych z odpowiednim rozumieniem sytuacji innych osób (Davis, 2001; Eisenberg, 2005; Hoffman, 2006). W tym opracowaniu przyjmujemy za Markiem H. Davisem (2001, 2004, 2006), że z perspektywy psychologii różnic indywidualnych empatia jest konstruktem o charakterze emocjonalno-poznawczym. Wyróżnia się zatem wymiar przyjmowania cudzej perspektywy (empatia poznawcza), definiowany jako skłonność do uwzględniania cudzego punktu widzenia w sytuacjach społecznych. Empatyczna troska (skłonność do współodczuwania z innymi osobami i okazywania im współczucia) oraz osobista przykrość (tendencja do przejmowania cudzych negatywnych emocji) to z kolei wymiary empatii emocjonalnej. Eisenberg i Fabes (1992) łączą empatyczną troskę i osobistą przykrość z silnym odczuwaniem cudzych emocji, przy czym ten drugi komponent powiązany jest również z małymi umiejętnościami samoregulacji doświadczanych emocji oraz ostateczną koncentracją na własnym stanie emocjonalnym (por. Hoffman, 2006; Kaźmierczak, Pastwa-Wojciechowska, Błażek, 2013), których to problemów nie obserwuje się w przypadku empatycznej troski (skierowanie reakcji na innych).

Współczesne nieliczne badania wskazują na powiązania wysokiej empatii z brakiem akceptacji przemocy. Empatia, a zwłaszcza ta poznawcza, dotycząca tendencji do przyjmowania cudzej perspektywy lub empatyczna troska o innych są związane z postawami otwartości, tolerancji i z brakiem akceptacji wobec destrukcyjnych zjawisk społecznych, na przykład dyskryminacji czy patologii w rodzinie (m.in. Galinsky, Moskowitz, 2000; Lila, Gracia, García, 2013). I tak, w jednym z badań wysoce empatyczni policjanci optowali za bezwarunkowym karaniem (bez względu na wolę ofiary) sprawców przemocy domowej (wobec kobiet) (Lila, Gracia, García, 2013). Z kolei studenci (mężczyźni) uzyskujący wysokie wyniki na wymiarach empatii emocjonalnej (empatycznej troski i osobistej przykrości) oraz poznawczej

(przyjmowania cudzej perspektywy) rzadziej grali w gry wideo zawierające przemoc (Bartholow, Sestir, Davis, 2005). Zarówno przyjmowanie cudzej perspektywy, jak i empatyczna troska, a więc wymiary empatii zorientowane na innych, są łączone z mniejszą agresywnością (czy konfliktowością) i nastawieniem prospołecznym (m.in. Davis, 2001; Eisenberg, Eggum, Di Giunta, 2010; Feschbach N., Feschbach S., 2009; Tanger, Kavussanu, Ring, 2012; Wojciszke, 2009).

Ponadto, brak empatii wskazywany jest jako czynnik ryzyka zaburzeń związanych ze stosowaniem przemocy (m.in. Giancola, 2002, 2003; Feshbach, 1990; Jolliffe, Farrington, 2011; Schweinle, Ickes, Bernstein, 2002), jak i zaburzeń osobowości implikujących brak kontroli impulsów (Kaźmierczak, Pastwa-Wojciechowska, Błażek, 2013). Najnowsze badania wskazują również na powiązania pomiędzy brakiem empatii a akceptacją przemocy wśród młodych mężczyzn (Dover, 2014). A obniżenie poziomu empatii wobec innych może następować nawet w wyniku znaczącej ekspozycji na bodźce związane z przemocą, jak gry wideo (Anderson i in., 2010). Z perspektywy psychologii różnic indywidualnych warto dodać, że wspomniane już problemy z kontrolą oraz regulacją emocji (negatywnych), łączone z osobistą przykrością, również mogą sprzyjać zachowaniom agresywnym (Kaźmierczak, 2008a), a zatem – jak należy hipotetyzować – akceptacji przemocy.

Co ważne, badania skłaniające do powyższych wniosków prowadzone są na różnych grupach (m.in. zarówno nieklinicznych, jak i klinicznych) oraz w odmiennych warunkach społeczno-kulturowych (m.in. Loudin, Lukas, Robinson, 2003; Salmivalli, Kaukainen, 2004). Wskazuje to na uniwersalny charakter mechanizmu oddziaływania empatii na zachowania czy postawy społeczne. Zwraça jednak uwagę fakt częstego analizowania powiązań pomiędzy oceną zachowań czy bodźców kojarzonych z agresją a empatią u mężczyzn. Należy zatem zastanowić się, czy płęć nie pełni funkcji moderatora powiązań między empatią a postawami wobec przemocy. Empatia i agresja to dwa obszary różnic indywidualnych, w obrębie których stwierdza się znaczące różnice międzypłciowe, kojarzone głównie z oddziaływaniem wpływów kulturowych i socjalizacyjnych (Mandal, 2003) Przy tym kobiety uzyskują wyższe wskaźniki na skalach empatii, zwłaszcza emocjonalnej (Eisenberg, Lennon, 1983, Mandal, 2005), a mężczyźni w obszarze zachowań agresywnych, jak i akceptacji przemocy, w tym wobec kobiet w związku (Gracia, Rodriguez, Lila, 2015; Pastwa-Wojciechowska i in., 2013). Przywołane powyżej wyniki badań pozostają w zgodzie z tezami dotyczącymi powiązań między brakiem empatii i akceptacją przemocy wśród mężczyzn w grupach klinicznych, m.in. u psychopatów (Pastwa-Wojciechowska, 2013). Należy nadmienić, że w poprzednich badaniach autorka artykułu kobiety uzyskiwały wyższe wyniki w kwestionariuszu empatii (m.in. Kaźmierczak, 2008a), a niższe w obszarze postaw wobec przemocy (m.in. Pastwa-Wojciechowska i in., 2013). Postanowiono zatem porównać siłę zależności między zmiennymi ujętymi w badaniu w próbach kobiet i mężczyzn.

Wychodząc z powyższych doniesień empirycznych oraz propozycji teoretycznych, rodzi się pytanie o to, czy dyspozycyjna empatia jest predyktorem postaw wobec przemocy w życiu społecznym. A zatem, skoro osoby bardziej empatyczne (współodczuwające z innymi i przyjmujące cudzą perspektywę) rzadziej stosują przemoc, to warto zweryfikować hipotezę, czy również mniej ową przemoc akceptują w różnych obszarach swojego życia. Ponadto wcześniejsze polskie badania, prowadzone na grupach par małżeńskich, wskazały, że empatyczna troska i przyjmowanie perspektywy osłabiają, zaś osobista przykrość wzmacnia skłonności do zachowań deprecjonujących partnera (Kaźmierczak, 2008a). W konsekwencji warto zwrócić szczególną uwagę na potencjalną rolę empatii dla postaw wobec przemocy w związku intymnym. Pytanie to jest istotne z racji znaczenia postaw wobec przemocy dla jakości związku intymnego. Fincham, Cui, Braithwaite i Pasley (2008) wykazali bowiem, że ujemnie z akceptacją przemocy w bliskich związkach koreluje własna satysfakcja ze związku romantycznego. Przy czym, nie są uzasadnione porównania średnich między dwiema wyróżnionymi grupami (związek małżeński/stan cywilny wolny) ze względu na to, że stan cywilny nie był kryterium doboru do grupy badanej, a więc osoby o odmiennym stanie cywilnym mogą różnić się wiekiem, wykształceniem, dzietnością etc.

Reasumując – empatia wskazywana jest jako predyktor postaw altruistycznych, okazywania innym wsparcia, zaś jej brak (w rozumieniu przyjmowania perspektywy i empatycznej troski) lub empatyczne zarażanie się cudzymi negatywnymi emocjami mają sprzyjać agresji. Rodzi się jednak pytanie o to, czy wspomniane powyżej komponenty empatii (wyższe przyjmowanie perspektywy i empatyczna troska oraz niższa osobista przykrość) będą sprzyjały negatywnym postawom wobec przemocy.

2. METODA

2.1. Grupa i procedura

W badaniu wzięło udział 575 osób, tj. 356 kobiet i 199 mężczyzn (przy czym 20 osób nie podało informacji o płci). Średni wiek osób badanych wyniósł 33,18 lat ($SD = 12,438$)¹. W badanej grupie 189 osób miało wykształcenie wyższe, 215 osób studiowało, 121 osób miało wykształcenie średnie, 35 osób zadeklarowało wykształcenie zawodowe lub podstawowe, zaś 15 nie podało informacji o poziomie wykształcenia.

Badania były nadzorowane przez autorki artykułu. Ankieterzy – studenci psychologii – osobiście rekrutowali osoby do badań zgodnie z metodą kuli śnieżnej.

¹ Liczba osób w poszczególnych analizach może się nieznacznie różnić z uwagi na okazyjne braki w danych. Braków danych nie uzupełniano.

Każda z osób badanych otrzymywała zestaw kwestionariuszy z prośbą o indywidualne i rzetelne ich wypełnienie. Wszystkie kwestionariusze osoby badane zwracały w ciągu 7 dni. Badanie było prowadzone w ramach szerszego projektu badawczego autorstwa M. Błażek, B. Pastwy-Wojciechowskiej i M. Kaźmierczak (2009).

3. NARZĘDZIA BADAWCZE

Zastosowano następujące narzędzia badawcze:

1. **Kwestionariusz Postaw wobec Przemocy** (Błażek i in., 2009), który zawiera cztery podskale postaw: wobec wojen, kar cielesnych (wobec dzieci), kary śmierci i przemocy w związku intymnym (im wyższy wynik, tym wyższa akceptacja przemocy). Wszystkie podskale cechują się zadawalającą rzetelnością (*alfa-Cronbacha* > 0,7) (por. Pastwa-Wojciechowska i in., 2013).

2. **Kwestionariusz Postaw wobec Przemocy w Bliskich Związkach** (Pastwa-Wojciechowska, Kaźmierczak, Błażek, *wersja eksperymentalna*). W wersji oryginalnej jest to skala składająca się z trzech wymiarów: stosowanie nadużyć fizycznych, kontrolowanie partnera w bliskich związkach intymnych i nietolerancja przemocy w związkach intymnych (Fincham i in., 2008; Smith i in., 2005). Obliczono również ważoną sumę wyników w poszczególnych podskalach. Polska wersja narzędzia jest eksperymentalną, w trakcie adaptacji. Z tego względu zaprezentowane w artykule wyniki analiz należy traktować z pewną ostrożnością.

3. **Skala Wrażliwości Empatycznej (SWE)** (Kaźmierczak, Plopa, Retowski, 2007), który zawiera trzy podskale: empatyczna troska (zorientowane na innych współodczuwanie), osobista przykrość (przejmowanie cudzych, negatywnych emocji) i przyjmowanie cudzej perspektywy (empatia poznawcza). Skalę cechuje satysfakcjonująca rzetelność oraz trafność (por. Kaźmierczak, Plopa, Retowski, 2007; Kaźmierczak, 2008a).

4. WYNIKI

Poniżej zostaną zaprezentowane wyniki analiz korelacyjnych *r*-Pearsona oraz analiz wielokrotnej regresji liniowej, gdzie zmiennymi wyjaśnianymi są postawy wobec przemocy, a zmiennymi wyjaśniającymi wymiary empatii.

Wyniki analiz korelacyjnych przedstawionych w tab. 1 wskazały na ujemne związki pomiędzy empatią zorientowaną na innych – empatyczną troską i przyjmowaniem cudzej perspektywy oraz postawami wobec przemocy w życiu społecznym. Co ciekawe, w przypadku postaw wobec przemocy w bliskich związkach istotne, ujemne zależności pojawiły się zwłaszcza ze skłonnością do przyjmowania cudzej perspektywy. Osobista przykrość korelowała dodatnio z akceptacją zachowań klasyfikowanych jako przemocowe, a występujących w związkach intymnych.

Tabela 1. Korelacje postaw wobec przemocy i wymiarów empatii dla całej próby

Postawy		Empatia	Empatyczna troska	Osobista przykrość	Przyjmowanie perspektywy
Postawy wobec Przemocy	wobec wojen		-0,229***	0,008	-0,254***
	wobec kar cielesnych		-0,279***	0,012	-0,324***
	wobec kary śmierci		-0,237***	0,060	-0,311***
	wobec przemocy w związku intymnym		-0,238***	0,082	-0,265***
	ogólna wobec przemocy		-0,290***	0,05	-0,355***
Postawy wobec Przemocy w Bliskich Związkach	stosowanie nadużyć fizycznych		-0,139**	0,199***	-0,216***
	kontrolowanie partnera w bliskich związkach intymnych		-0,059	0,112*	-0,120**
	nietolerancja przemocy w związkach intymnych		0,066	-0,054	0,150***
	wynik ogólny		-0,133**	0,175***	-0,230***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Następnie, w celu zweryfikowania hipotezy o predykcyjnej roli empatii i ustalenia relatywnego znaczenia poszczególnych jej wymiarów na tle innych, dla postaw wobec przemocy przeprowadzono analizy wielokrotnej regresji liniowej.

Tabela 2. Empatia jako predyktor postaw wobec przemocy

Empatia	Postawy	β dla ogólnych postaw wobec przemocy	β dla ogólnych postaw wobec przemocy w bliskich związkach
Empatyczna troska		-0,160**	-0,059
Osobista przykrość		0,050	0,172***
Przyjmowanie perspektywy		-0,270***	-0,187***
R^2		0,15	0,08
F(df) dla modelu		26,975 (3, 478)***	14,424 (3, 494)***

** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza potwierdziła, że empatia jest istotnym predyktorem postaw wobec przemocy, przy czym dwa jej komponenty – empatyczna troska i przyjmowanie cudzej perspektywy korelowały ujemnie z ogólnym wynikiem w kwestionariuszu postaw. Empatia jest również istotnym predyktorem postaw wobec przemocy w bliskich związkach, aczkolwiek wyjaśniająca moc modelu wydawała się w tym przypadku mniejsza, a empatyczna troska nie była powiązana z wynikiem ogólnym w kwestionariuszu.

4.1. Empatia a postawy wobec przemocy w kontekście pozostawania w związku romantycznym

223 osoby zadeklarowały pozostawanie w związku małżeńskim w momencie badania, jednak ze względu na okazyjne braki danych w analizach uwzględniono odpowiedzi uzyskane od grupy liczącej około 200 osób.

Zastosowano test Z-Fishera dla porównania współczynników korelacji w dwóch wyróżnionych niezależnych próbach.

Tabela 3. Porównanie współczynników korelacji pomiędzy empatią a postawami wobec przemocy w dwóch niezależnych próbach osób pozostających i niepozostających w małżeństwie

Korelowane zmienne	Osoby pozostające w związkach małżeńskich		Osoby niepozostające w związkach małżeńskich		Z-Fishera	
	<i>r</i>	<i>N</i>	<i>r</i>	<i>N</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
ET i ogólne postawy wobec przemocy	-0,349***	189	-0,226***	310	-1,45	0,15
OP i ogólne postawy wobec przemocy	0,038	193	0,062	309	-0,26	0,79
PP i ogólne postawy wobec przemocy	-0,355***	194	-0,337***	319	-0,22	0,83
ET i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	-0,305***	200	-0,043	320	-3,00	0,003
OP i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	0,180*	204	0,173**	313	0,08	0,94
PP i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	-0,330***	206	-0,159**	325	-2,04	0,04

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują wyniki porównań zaprezentowane w tab. 3, wśród małżonków empatia silniej koreluje z postawami wobec przemocy niż w próbie osób niepozostających w małżeństwie, ale jedynie w obszarze postaw dotyczących bliskich związków. Wyniki analiz wydają się potwierdzać znaczenie własnych doświadczeń w relacjach dla kształtowania tego typu postaw.

4.2. Empatia a postawy wobec przemocy kobiet i mężczyzn

W kolejnej analizie sprawdzono powiązania między zmiennymi ujętymi w badaniu oddzielnie dla kobiet i dla mężczyzn.

Tabela 4. Porównanie współczynników korelacji pomiędzy empatią a postawami wobec przemocy w dwóch niezależnych próbach kobiet i mężczyzn

Korelowane zmienne	Kobiety		Mężczyźni		Z-Fishera	
	<i>r</i>	<i>N</i>	<i>r</i>	<i>N</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
ET i ogólne postawy wobec przemocy	-0,141*	315	-0,279***	170	1,51	0,13
OP i ogólne postawy wobec przemocy	0,086	314	0,223***	175	-1,48	0,14
PP i ogólne postawy wobec przemocy	-0,228***	326	-0,421***	173	2,29	0,02
ET i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	-0,047	328	-0,138^	177	0,98	0,33
OP i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	0,202***	323	0,235**	180	-0,37	0,71
PP i postawy wobec przemocy w bliskich związkach	-0,180**	335	-0,211**	181	0,35	0,73

^ $p < 0,1$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki analiz przedstawionych w tab. 4 nie wskazują na różnice w sile korelacji między empatią a postawami wobec przemocy w podgrupach kobiet i mężczyzn. Pojawiła się jedna istotna różnica na rzecz mężczyzn, a mianowicie skłonność mężczyzn do przyjmowania cudzej perspektywy zdaje się silniej korelować z ich postawami wobec przemocy w życiu społecznym niż to ma miejsce wśród kobiet.

5. DYSKUSJA

Wyniki zaprezentowanego badania wskazują na istotne powiązania dyspozycyjnej empatii z postawami wobec przemocy. Empatyczna troska i przyjmowanie cudzej perspektywy korelowały ujemnie, zaś osobista przykrość dodatnio z akceptacją przemocy zarówno w szerszej, społecznej perspektywie, jak i w obszarze relacji w bliskich związkach. Ponadto, wyniki badania stanowią podstawę dla prowadzenia dalszych wnikliwych analiz dotyczących moderującego znaczenia zmiennych socjodemograficznych, takich jak stan cywilny, dla zależności między cechami osobowości, w tym empatii, a postawami wobec przemocy.

Wcześniejsze badania dotyczące roli empatii dla zachowań społecznych wskazywały na korzystne znaczenie empatycznej troski i przyjmowania cudzej perspektywy na przykład dla skłonności do wspierania innych czy dla wyższych umiejętności komunikacyjnych (m.in. Batson, 1991; Davis, 2001). Są to też wyznaczniki empatii współwystępujące z wyższymi wskaźnikami inteligencji emocjonalnej (Kaźmierczak, 2005). Dzięki uzyskanym wynikom możemy dodać, że są

to również komponenty empatii skłaniające do mniej korzystnej oceny zachowań klasyfikowanych jako przemocowe. Warto zwrócić uwagę, że przyjmowanie cudzej perspektywy to empatia poznawcza – a jak ujmuje Wojciszke (2009) – „chłodna” (emocjonalnie), bufor wobec tendencji destruktywnych w relacjach, która też w sposób najbardziej powtarzalny i ujemnie korelowała z wymiarami postaw wobec przemocy. Obecne w literaturze przedmiotu i wspomniane w części teoretycznej wyniki badań zdają się prowadzić do wniosku, że ten komponent empatii jest istotnie powiązany z oceną rzeczywistości społecznej, na przykład z procesami atrybucyjnymi (m.in. modyfikując efekt aktora – obserwatora; Betancourt, 1990; Gould, Sigall, 1977; Regan, Totten, 1975). Sprzyja ponadto, jak wspomniano, postawom otwartości i tolerancji wobec różnych grup społecznych. W konsekwencji przychylność wobec innych, skłonność do wspierania ich i analizowania ich punktu widzenia może, jak pokazują uzyskane wyniki, wiązać się również z mniejszą akceptacją wobec zachowań szkodzących innym, ale i nam samym. Przyjmowanie cudzej perspektywy to komponent empatii, który jest często uwzględniany w programach czy interwencjach na rzecz radzenia sobie z destruktywnymi zachowaniami, również w bliskim związku (m.in. McCullough, Worthington, Rachal, 1997). Uzyskane wyniki mają walor aplikacyjny, ponieważ ukazują znaczenie empatii poznawczej (tu rozumianej jako dyspozycja) jako predyktora nie tylko zachowań związanych z przemocą, lecz także stosunku do nich.

Empatyczna troska to – podobnie jak osobista przykrość – empatia emocjonalna. Jest to komponent empatii, który Batson (1991) (nieco kontrowersyjnie) najsilniej wiązał z postawą altruistyczną. Warto nadmienić, że empatyczne współodczuwanie czy udzielanie innym wsparcia dostosowanego do ich sytuacji i samopoczucia to też reakcje najczęściej kojarzone z empatią. Osoby o wysokiej empatycznej trosce są oceniane jako bardziej życzliwe, współpracujące z innymi czy mniej agresywne już w dzieciństwie (Kaźmierczak, 2008b). Z kolei osobista przykrość to przejmowanie cudzych, negatywnych emocji, związane z mniejszymi możliwościami regulacji emocjonalnej, co może rodzić ryzyko zaburzeń zarówno w zakresie zachowań, jak i osobowości (Kaźmierczak, 2008a; Kaźmierczak, Pastwa-Wojciechowska, Błażek, 2013). Uzyskane wyniki pozytywnie weryfikują powyższe znaczenie dwóch komponentów empatii emocjonalnej w odniesieniu do postaw wobec przemocy. Co ciekawe, empatyczna troska wiązała się zwłaszcza z bardziej globalnymi postawami wobec przemocy w życiu społecznym, a znaczenie osobistej przykrości ograniczało się do postaw wobec przemocy w bliskich związkach. Być może silniej związana z procesami regulacji emocjonalnej osobista przykrość łączy się z tym obszarem interakcji społecznych, a więc i postaw, które dotyczą osobistych doświadczeń, a nie kwestii ogólnospołecznych, światopoglądu czy pewnego stylu życia. Należy zwrócić uwagę na fakt, że ten wymiar empatii emocjonalnej wiązał się z postawami wobec przemocy w bliskich relacjach bez względu na płeć czy stan cywilny osób badanych, co może wskazywać na znaczenie pewnej dysregulacji emocjonalnej sprzyjającej akceptacji przemocy

w kontekście konkretnych sytuacji relacyjnych, często łączących się z silnymi negatywnymi emocjami (przykładowe stwierdzenie z kwestionariusza postaw wobec przemocy w bliskich związkach: „Podczas ostrej kłótni mówienie czegoś, aby celowo zranić mojego partnera jest w porządku”). To kwestia warta weryfikacji w kolejnych badaniach.

Z pewnością warto przeprowadzić bardziej szczegółowe badania, również o charakterze eksperymentalnym czy longitudinalnym, na temat znaczenia czynników kontekstowych czy socjodemograficznych dla przejawiania postaw wobec przemocy. W przypadku postaw dotyczących obszaru bliskich związków mediatorem pomiędzy tą zmienną a empatią może być satysfakcja ze związku czy inne czynniki dotyczące osobistych doświadczeń w bliskich relacjach. Otwarta pozostaje również rola płci nie tylko dla poziomu akceptacji przemocy, co było już wielokrotnie omawiane w literaturze przedmiotu, lecz także jako moderatora zależności pomiędzy analizowanymi postawami a innymi czynnikami, w tym osobowościowymi. Być może uwzględnienie płci psychologicznej w kolejnych badaniach lepiej ukazałoby znaczenie stereotypów rodzaju dla kształtowania postaw wobec przemocy.

W artykule na temat postaw wobec przemocy w bliskich związkach Fincham i współpracownicy (2008) zauważają, że przemoc to poważny problem społeczny, przynoszący straty zdrowotne i ekonomiczne w skali międzynarodowej. Jest to problem dotyczący również młodych ludzi, często dzieci, stających się zarówno ofiarami przemocy, jak i jej sprawcami. Podczas gdy badacze koncentrują się na zjawisku przemocy i na zachowaniach agresywnych przejawianych w różnych obszarach życia społecznego, w tym w relacjach intymnych, postawy wobec takich zachowań pozostają ciągle mało zbadaną kwestią. Przedstawione wyniki badań miały na celu choć w pewnym stopniu zapełnić lukę w literaturze przedmiotu.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson C. A., Bushman B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27–51.
- Anderson C. A., Shibuya A., Ihori N., Swing E. L., Bushman B. J., Sakamoto A., Saleem M. (2010). Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in eastern and western countries: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 136 (2), 151–173.
- Bartholow B. D., Sestir M. A., Davis E. B. (2005). Correlates and consequences of exposure to video game violence: Hostile personality, empathy, and aggressive behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31 (11), 1573–1586.
- Batson C. D. (1991). *The Altruism Question: Toward a Social – Psychological Answer*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Betancourt H. (1990). An attribution-empathy model of helping behavior: behavioral intentions and judgments of help-giving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16, 573–591.
- Błażek M., Pastwa-Wojciechowska B., Kaźmierczak M. (2009). *Percepcja i ocena zachowań agresywnych w grupach osób stosujących i doświadczających przemocy*. BW/7400-5-0058-9 (grant UG).

- Davis M. H. (2001). *Empatia. O umiejętności współodczuwania*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Davis H. M. (2004). Empathy: Negotiating the border between self and other. [W:] L. Z. Tiedens, C. W. Leach (red.), *The Social Life of Emotions* (s. 19–42). Cambridge: Cambridge University Press.
- Davis M. H. (2006). Empathy. [W:] J. E. Stets, J. H. Turner (red.), *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 443–466). New York: Springer.
- Dover A. (2014). *A phenomenological study of delinquent adolescent males*. Rozprawa doktorska, Capella University.
- Eisenberg N. (2005). Empatia i współczucie. [W:] M. Lewis, J. M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji* (s. 849–867). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Eisenberg N., Eggum N. D., Di Giunta L. (2010). Empathy-related responding: Associations with prosocial behavior, aggression, and intergroup relations. *Social Issues and Policy Review*, 4 (1), 143–180.
- Eisenberg N., Fabes R. A. (1992). *Emotion, regulation, and the development of social competence*. [W:] M. S. Clark (red.), *Review of Personality and Social Psychology: Emotion and Social Behavior* (t. 14, s. 119–150). Newbury Park: Sage.
- Eisenberg N., Lennon R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin*, 94 (1), 100–131.
- Feshbach N. (1990). Parental empathy and child adjustment/maladjustment. [W:] N. Eisenberg, J. Strayer (red.), *Empathy and its development* (s. 271–291). Cambridge: Cambridge University Press.
- Feshbach N., Feshbach S. (2009). Empathy education. [W:] Decety J., Ickes W. (red.), *The Social Neuroscience of Empathy* (s. 85–97). Cambridge: MIT Press.
- Fincham F. D., Cui M., Braithwaite S., Pasley K. (2008). Attitudes toward intimate partner violence in dating relationships. *Psychological Assessment*, 20 (3), 260–269.
- Flood M., Pease B. (2009). Factors influencing attitudes to violence against women. *Trauma, Violence, and Abuse*, 10 (2), 125–142.
- Galinsky A., Moskowitz G. (2000). Perspective-taking: decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (4), 708–724.
- Giancola P. R. (2002). Alcohol-related aggression during the college years: Theories, risk factors, and policy implications. *Journal of Studies on Alcohol*, 14, 129–139.
- Giancola P. R. (2003). The moderating effects of dispositional empathy on alcohol-related aggression in men and women. *Journal of Abnormal Psychology*, 112 (2), 275–281.
- Gould R., Sigall H. (1977). The effects of empathy and outcome on attribution: An examination of the divergent-perspectives hypothesis. *Journal of Experimental and Social Psychology*, 13, 480–491.
- Gracia E., Rodriguez C. M., Lila M. (2015). Preliminary evaluation of an analog procedure to assess acceptability of intimate partner violence against women: the partner violence acceptability movie task. *Frontiers in Psychology*, 6, <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01567>.
- Hoffman M. L. (2006). *Empatia i rozwój moralny*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jolliffe D., Farrington D. P. (2011). Is low empathy related to bullying after controlling for individual and social background variables? *Journal of Adolescence*, 34 (1), 59–71.
- Każmierczak M. (2005). Empatia jako czynnik podnoszący jakość komunikacji interpersonalnej. [W:] M. Płopa (red.), *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia: zagrożenia i wyzwania* (s. 561–571). Elbląg: Wydawnictwo EUHE.

- Kaźmierczak M. (2008a). *Oblicza empatii w relacjach małżeńskich. Perspektywa psychologiczna*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kaźmierczak M. (2008b). Empatia rodziców jako korelat indywidualnych różnic w zakresie empatycznej troski u dzieci. *Psychologia Rozwojowa*, 13 (3), 41–56.
- Kaźmierczak M., Płopa M., Retowski S. (2007). Skala Wrażliwości Empatycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 50 (1), 9–24.
- Kaźmierczak M., Pastwa-Wojciechowska B., Błażek M. (2013). Multidimensional model of empathy and occurrence of personality disorders, and stress in social settings. *Acta Neuropsychologica*, 11 (2), 113–125.
- Lila M., Gracia E., García F. (2013). Ambivalent sexism, empathy and law enforcement attitudes towards partner violence against women among male police officers. *Psychology, Crime and Law*, 19 (10), 907–919.
- Loudin J. L., Loukas A., Robinson S. (2003). Relational aggression in college students: Examining the roles of social anxiety and empathy. *Aggressive Behavior*, 29, 430–439.
- Mandal E. (2003). *Kobiecość i męskość*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Mandal E. (2005). Osobowość kobiet i mężczyzn w rozwoju: Różnice generacyjne i kulturowe. *Psychologia Rozwojowa*, 10 (2), 23–33.
- Mills J. F., Kroner D. G., Hemmati T. (2004). The measures of criminal attitudes and associates (MCAA). The prediction of general and violent recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 717–733.
- McCullough M. E., Worthington E. L., Rachal K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321–336.
- Pastwa-Wojciechowska B. (2013). *Psychopaci – sprawcy przestępstw seksualnych*. Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Pastwa-Wojciechowska B., Kaźmierczak M., Błażek M., Besta T. (2013). Osobowościowe korelaty postaw wobec przemocy u kobiet i mężczyzn z uwzględnieniem poziomu organizacji osobowości O. Kernberga. *Czasopismo Psychologiczne*, 19 (1), 37–45.
- Regan D. T., Totten J. (1975). Empathy and attribution: Turning observers into actors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 850–856.
- Salmivalli Ch., Kaukainen A. (2004). „Female aggression” revisited: variable and person-centered approaches to studying gender differences in different types of aggression. *Aggressive Behavior*, 30, 158–163.
- Schweinle W. E., Ickes W., Bernstein I. H. (2002). Empathic inaccuracy in husband to wife aggression: the overattribution bias. *Personal Relationships*, 9, 141–159.
- Smith B. A., Thompson S., Tomaka J., Buchanan A. C. (2005). Development of the intimate partner violence attitude scales (IPVAS) with a predominantly Mexican American college sample. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 27 (4), 442–454.
- Stanger N., Kavussanu M., Ring C. (2012). Put yourself in their boots: Effects of empathy on emotion and aggression. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 34 (2), 208–222.
- Wojciszke B. (2009). *Psychologia miłości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zillmann D. (1988). Cognition-excitation interdependencies in aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 14 (1), 51–64.

BEATA PASTWA-WOJCIECHOWSKA, MARIA KAŻMIERCZAK, MAGDALENA BŁAŻEK

EMPATHY AND ATTITUDES TOWARDS VIOLENCE – AN EMPIRICAL REPORT

Abstract. The attitudes towards violence were examined in the context of three-dimensional model of empathy. In the presented study participated 575 persons (356 women and 199 men). The participants filled out three questionnaires: Attitudes Toward Violence Questionnaire, Attitudes Toward Intimate Partner Violence Questionnaire, and Empathic Sensitiveness Scale (SWE) to measure three dimensions of empathy: perspective taking, emphatic concern, and personal distress. The results of the study implicate that empathy is associated with attitudes towards violence in general, as well as in the intimate relationship. Perspective taking and empathic concern were negatively associated with the general results in the attitudes towards violence questionnaires, while personal distress was associated positively. Moreover, the results indicate sex differences – in the group of men perspective taking and empathy are higher correlated. Our findings prove that a multidimensional approach to empathy has a potential to broaden our understanding of attitudes towards violence.

Keywords: empathy, attitudes, violence.